

CUVÂNT, LIMBĂ, COMUNICARE

Olga COSOVAN

dr., conf. univ., Universitatea Pedagogică de Stat
I. Creangă din Chișinău

Identitatea lingvistică și culturală a elevului

doi.org/ 10.5281/zenodo.4560634

Rezumat: Identitatea lingvistică, la fel ca identitatea culturală, este examinată preponderent în contextul comunicării interculturale, al globalizării și al pragmatismului schimbului de mesaje. Nu mai puțin importantă este identitatea lingvistică marcată de studii și ocupații profesionale. Orice vorbitor poate fi identificat după utilizarea coerentă a unităților lexicale terminologice, iar individualitatea sa lingvistică se alimentează din lecturi și alte experiențe cognitive și culturale. O parte

esențială a identității lingvistice a elevului contemporan este limba de instruire, care a) nu întotdeauna este și limba maternă a elevului și b) poate să se schimbe chiar în procesul studiilor, în cadrul mobilității academice. Identitatea culturală se construiește din interpretarea și valorificarea semnelor diferitor sisteme semiotice, în contexte teritoriale, naționale și globale.

Cuvinte-cheie: identitate lingvistică, identitate culturală, lexic, termen, semn, sistem semiotic.

Abstract: Like cultural identity, linguistic identity tends to be examined in the context of cultural communication, globalization, and pragmatic message exchange. However, education and professional endeavors are of no lesser importance for linguistic identity. Any speaker may be identified by their coherent use of terminological vocabulary, while their linguistic identity is continuously nourished by reading and other cognitive and cultural experiences. For the modern student, an important part of their linguistic identity is the language of instruction, which, a) is not necessarily also the student's native language; b) may change in the course of education, due to academic mobility. Cultural identity consists of the interpretation and exploration of the signs belonging to various semiotic systems, in territorial, national, and global contexts.

Keywords: linguistic identity, cultural identity, vocabulary, term, sign, semiotic system.

Înainte de a examina problema identității lingvistice a elevului contemporan, aș încerca să sugerez cititorilor să-și amintească o serie de personaje literare, pentru care autorul a construit, foarte atent, mai multe discursuri, accentuând anumite unități de vocabular și specificând, uneori, modul de articulare. În prima linie ies personajele lui Caragiale, un pedagog de școală nouă, Agamemnon Dandanache, reporterii din *Temă și variațiuni* etc., etc. Autorii își dotează personajele cu un anume limbaj, cu vocabular, articulație, sintaxă potrivite la timpul, locul și statutul acestora, iar redactarea, rescrierea intervențiilor verbale ale lor ar distruge farmecul textului artistic.

Personajul artistic deschide gura doar din intenția autorului, intervențiile îi sunt atent regizate și nesemnificative

cantitativ în raport cu ceea ce rostește și scrie un vorbitor real. Vorbitorul real se adună din experiențe personale și se manifestă în varii contexte de comunicare. Așa cum diferite persoane ne identificăm diferit, fiind pentru ei altcineva – fiu, nepot, frate, soră, vecin, coleg, conațional, o rudă îndepărtată, un client, un necunoscut etc. – fiecare intervenție verbală poate fi concepută și realizată diferit.

Dacă ne amintim numeroasele persoane cu care am comunicat, mai mult sau mai puțin, vom remarca oameni cu un specific fie în alegerea cuvintelor, a expresiilor, a formulilor de adresare, fie în maniera de a construi întreg discursul. Remarcăm, plenar sau fragmentar, ceea ce constituie identitatea lingvistică a vorbitorului. În viața de zi cu zi, se întâmplă să prindem la auz comunicarea unei persoane

necunoscut, dialogul cuiva și – cu deprinderi de profesor-filolog – parcurgem un traseu de detectiv: cine va fi fiind persoana? Dincolo de apartenența la o anumită comunitate lingvistică și culturală, dincolo de un bilingvism echilibrat sau nu tocmai, încercăm să deslușim, din lexicul nuanțat și din construcția frazelor, din coerența discursului, ce profesie are vorbitorul, ce studii stau la baza formării sale, iar pentru oamenii mai tineri – ce școală frecventează și cu ce succes se soldează școlarizarea. Orice vorbitor poate fi identificat după utilizarea coerentă a unităților lexicale terminologice, iar individualitatea sa lingvistică se alimentează din lecturi și alte experiențe cognitive și culturale. O parte esențială a identității lingvistice a elevului contemporan este limba de instruire, care a) nu întotdeauna este și limba maternă a elevului și b) poate să se schimbe chiar în procesul studiilor, în cadrul mobilității academice sau al migrației. Identitatea culturală se construiește din interpretarea și valorificarea semnelor diferitor sisteme semiotice, în contexte teritoriale, naționale și globale. Este vorba nu numai despre comunicarea verbală, ci și despre vestimentație cu tot cu podoabe, tatuaje, mișcări, jocuri, obiecte de cultură materială, puncte de orientare, valori, jocuri, religie.

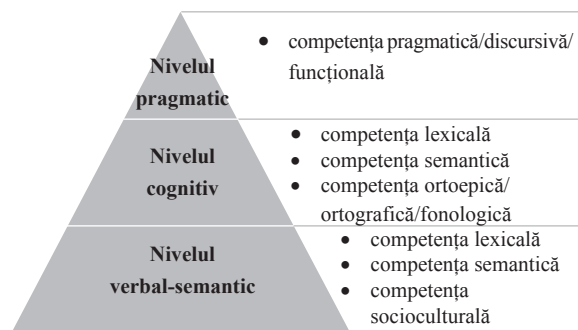
În contextul educației contemporane, observăm două linii dominante, care se intersectează și se completează pe parcurs: formarea de competențe și educația pentru... societate, sănătate, media etc. Deși nu se declară și nu se explicitează, educația, în esență, se orientează spre comunicare și se face prin comunicare, iar *homo loquens* contemporan este produsul acelei comunicări. Produsul final al anilor de studii, elevul-purtător al unei limbi, cel puțin, acumulează, triază, produce mii de acte de comunicare. Persoana vorbitoare – copilul, elevul, adultul – își conturează identitatea lingvistică, indiferent dacă o face conștientizat sau nu. Altfel spus, această identitate există cu sau fără voia purtătorului ei și se manifestă, la fel, indiferent de dorințele lui. Ea se adună din miile de experiențe de comunicare și se sparge în miile de acte comunicative ulterioare. Cine e atent la comunicarea proprie, uneori ține minte de la cine a prins un cuvânt sau o expresie, când a simțit necesitatea să se documenteze despre un sens al cuvântului sau al expresiei, când a fost mirat de ce dau ca explicație dicționarele sau cum se interpretează un enunț.

Identitatea lingvistică, la fel ca identitatea culturală, este examinată preponderent în contextul comunicării interculturale, al globalizării și al pragmatismului schimbului de mesaje. Studiile care le examinează se axează de cele mai dese ori pe aspecte de conviețuire a etniilor, de autopercepție a vorbitorilor ca purtători ai unei limbi și pe învățarea unor limbi străine [1, pp. 157-170]. Dar această abordare examinează doar imaginea de fațadă. Fiecare persoană poate afișa aici numele limbii pe care o consideră maternă, limba în care studiază sau ar putea studia materii academice, limbi pe care le deslușește la auz și în care ar

putea da o replică-două. Fiecare persoană vorbitoare are setul propriu de limbi care îi creează identitatea lingvistică din această perspectivă. De exemplu, aici vom înscrie limba română ca limbă maternă, limba română ca limbă de instruire și limba engleză/franceză/germană etc. ca limbi în care persoana respectivă ar putea urma niște cursuri, la liceu sau la universitate. Imaginea se va completa prin precizarea dialectului (dacoromân) și a graiului (moldovenesc) sau chiar prin menționarea unui specific local al acestuia. Verbul numărul 1 pentru identitatea lingvistică și culturală ar fi A ÎNȚELEGE, urmat de A SE MANIFESTA ca vorbitor și reprezentant al unei culturi. Elevul înțelege cum se integrează el în comunitatea de vorbitori ai unei limbi și cum – prin ce mijloace de comunicare sau coduri – poate interacționa cu lumea, dacă acea lume, în altă parte a globului decât acasă, nu vorbește niciuna din limbile pe care dânsul le cunoaște. Evident, este important pentru identitatea lingvistică a persoanei ce limbă sau limbi cunoaște, în ce măsură, în ce limbi poate citi, scrie, studia. Definirea personalității lingvistice accentuează o structură complexă, stratificată de abilități lingvistice, disponibilitate pentru a comunica, realizând acte de vorbire (ascultare, vorbire, citire, scriere). [2, p. 29] Această structură complexă are o extensie pe orizontală – limbile în care am putea să încercăm, în situații diverse, să comunicăm, implicând și alte sisteme de semne, cum ar fi mimica, gesturile, semnele iconice și intonația adiacentă comunicării verbale orale. Orice elev va include aici limbile pe care le-a studiat instituționalizat, la școală sau cursuri speciale, ori limbi învățate independent, limbi în care comunică elementar (ar fi ucraineană sau bulgară pentru unii, italiană sau portugheză etc. pentru alții).

Structura verticală se organizează pe 3 niveluri: verbal-semantic, cognitiv, pragmatic. De fapt, aceasta prezintă o analogie cu structura competenței lingvistice, așa cum o descrie *Cadrul european comun de referință pentru limbi*. Componentele lexicală, gramaticală și semantică ale competenței lingvistice asigură funcționalitatea nivelului verbal-semantic și creează suportul pe care se va sprijini nivelul cognitiv. Nivelul pragmatic înglobează competența pragmatică și se manifestă, suplimentar, prin interesul față de situația lingvistică din lume sau, cel puțin, dintr-un spațiu limitat.

Pentru elev, nivelul verbal-semantic presupune o

cunoaștere normală a limbajului natural. Acesta se pliază perfect pe competența lexicală și semantică. Elevul trebuie să aibă un vocabular activ suficient ca să înțeleagă ceea ce aude sau citește și să exprime gânduri, stări, emoții, sentimente etc. Aici identitatea sa lingvistică se sprijină pe miile de cuvinte pe care le posedă, începând cu cele uzuale și încheind cu neologisme dintre cele mai recente; cuvinte din registru diferit, acumulate pe parcursul existenței. Dacă ar exista un minim lexical pe care trebuie să-l aibă un copil la înscrierea sa la școală, peste acesta ar trebui suprapuse cuvintele ce apar în demersul didactic, prin manualele școlare, conținuturile curriculare, lecturi și, elementar, comunicare între pereții școlii. Lingviștii delimitează cuvintele cu cea mai mare ocurență, circa 2500 de unități cu frecvență maximă, și acestea nu pot lipsi din vocabularul oricărui vorbitor, indiferent de vârstă (nu ne referim la bebeluși, începem cu vârsta școlară minimă), loc de trai, studii, ocupații.

Identitatea lingvistică a unui elev vorbitor de limbă română presupune înțelegerea și utilizarea coerentă a unui lexic variat, marcat de epoca în care trăiește, spațiul, mediul, studiile, ocupațiile, preferințele proprii: un adolescent care e pasionat de muzică va avea un vocabular cu termeni respectivi, nu neapărat coincidenți cu prevederile curriculare pentru educația muzicală, nume de personalități din domeniul respectiv, titluri de piese, expresii, citate din cântece. Colegul său, interesat de IT, va dezvolta o altă extensie a vocabularului – aplicații, device-uri, mărci comerciale, algoritmi, comenzi, operații etc.

Studiul limbii și literaturii române, în cazul nostru, contribuie la lărgirea cunoștințelor de vocabular, dar nu este vorba numai de asimilarea unor cuvinte semnificative sau, mai rar, instrumente gramaticale, ci și de valorificarea competenței socioculturale, prin utilizarea coerentă a unor nume proprii și expresii. Elevul percepe la un moment că acest substantiv propriu este nume de familie, mai mult chiar, e un nume de familie tradițional românesc, iar acesta este un prenume. Desigur, cu excepția cazurilor când și numele de familie e provenit din prenume (Alexandru, Pavel, Radu...), iar cel care trebuie să le interpreteze rămâne pentru o clipă nedumerit: Zaharia Gavrilă – care e prenumele? Numele? Delimităm, în spațiul românesc, nume de familie și prenume aparținând altor etnii, interpretăm sau solicităm comentarii de la purtător. Este normal ca această informație – despre numele de familie, prenumele, originea și semnificația lor să fie cunoscută de orice elev, ea fiind literă de căpătâi a identității sale.

La fel e cu toponimele, în spațiul românesc, chiar dacă nu cunoaștem toate localitățile și străzile, înțelegem că această denumire e a unui sat sau oraș, a unui cartier sau a unei mahalale, străzi. Ar fi normal să înțelegem și ce semnifică, de exemplu, numele străzii (Danubius, Tomis; nu ne referim chiar la strada Florilor sau bulevardul Grigore Vieru) sau de unde provine un nume de localitate.

Nu e suficient să cunoaștem că este un nume propriu și cum se ortografiază; ar fi normal, pentru identitatea noastră, să descifrăm lucrurile. La acestea se adaugă expresiile stabile, urmate de citate ”canonice” din literatura națională și universală, titlurile de opere, filme, site-uri populare, manifestări culturale. Fără descifrarea acestora, la momentul actual, e complicat sau chiar imposibil să urmărești un program de știri (la care se vorbește coerent despre Facebook sau YouTube, premiul Nobel sau Oscar). Asemenea unități sunt liantul dintre identitatea lingvistică și cea culturală, care antrenează întreg inventarul de semne accesibile și utilizate coerent, inclusiv semnele verbale.

Partea de competență semantică va permite înțelegerea proceselor care au loc în limbă, aici fiind prioritare sensurile noi pe care le obține cuvântul, împrumuturile recente și produsele creativității lexicale. Cursul școlar de limbă și literatură română doar schițează căile de completare a vocabularului, dar nu poate prezenta exhaustiv toate modificările, nici nu poate anticipa ce se va întâmpla în următorii 10, 20, 30 de ani. De aceea identitatea lingvistică a elevului trebuie să includă și interesul pentru ceea ce se întâmplă în limba vie, și strategiile de documentare.

Nivelul cognitiv presupune utilizarea noțiunilor, a ideilor, conceptelor, care coagulează pentru fiecare persoană un „tablou al lumii”, mai mult sau mai puțin ordonat, sistematizat, în care se reflectă ierarhia valorilor. Aici își spun cuvântul materiile școlare, care, în virtutea prevederilor curriculare, acordă o atenție sesizabilă asimilării limbajelor terminologice. Procesul este orientat spre câteva obiective: a) încadrarea termenilor noi într-un sistem complex, care permite și asigură condițiile necesare pentru progresul școlar al elevului; b) dezvoltarea competențelor de comunicare în limba de instruire, care presupun înțelegerea la lectură și la auz a unui spectru larg de texte, inclusiv științifice și publicistice; c) crearea unei platforme funcționale de învățare pe tot parcursul vieții, care va asigura asimilarea de către adult a termenilor din domeniul profesional și din alte domenii de interes [3, p. 3].

În afara competenței lexicale și semantice, aici se actualizează și competența ortografică, ortoepică, fonologică, ceea ce permite elevului să perceapă la auz, să înregistreze în scris și să articuleze unitățile cu statut de termeni științifici, să utilizeze adecvat codurile verbale, simbolice și grafice ale materiilor școlare studiate.

Specificarea aspectelor grafice – a modului de marcare, subliniere etc. – este necesară în diferite domenii ale științei, inclusiv în lingvistică și teoria literară. Fiecare știință își are specificul grafic – simboluri, sigle, cifre sau numere de o anumită dimensiune, plasate înainte sau după un cuvânt/simbol, variate paranteze și semne convenționale. Acestea sunt legate de semnele grafice care trebuie să fie introduse în uz ”la pachet” cu termenul propriu-zis. De exemplu, sistemul de cazuri gramaticale ale limbii române, ca și ale altor limbi care au un sistem cazual, va face uz de

literele inițiale majuscule (N., G., D., A., V.), deși în mod normal denumirea cazului se scrie cu literă inițială mică. La fel, simplificarea declinării scrise a substantivelor se rezumă la scrierea pe un rând a formelor coincidente (N.-A. și G.-D.) și aceste specificări trebuie explicate. Nu orice termen are acest complex de marcări grafice, dar acolo unde ele există, ele devin parte din dotarea terminologică a persoanei instruite.

Pentru identitatea culturală, nivelul cognitiv ar fi axat pe lecturi, documentare, călătorii, studii individuale, interese, susținute de valorificarea cunoștințelor asimilate. Este un teren imens pentru descifrarea aspectelor socioculturale ale altor comunități și lectura oricărui roman, vizionarea unui spectacol sau a unui film impune documentare despre timpul și locul respectiv.

Nivelul pragmatic include scopuri, motive, interese, atitudini. Acesta oferă o tranziție firească de la analiza activității de vorbitor la implicarea, prin varii mijloace și intervenții, în realitate. Dorința de a exprima un punct de vedere, o stare de spirit, de a lua o atitudine, de a solicita un răspuns etc. sunt o premisă pentru conceperea și realizarea actelor de vorbire orală și scrisă, iar alegerea formei ține anume de identitatea lingvistică. Identitatea culturală, probabil, va dicta registrul în care se va construi discursul

și contextul, identitatea lingvistică – tipul discursului.

Raportat la competența pragmatică drept componentă a competenței lingvistice, nivelul pragmatic al identității lingvistice presupune cunoașterea de către elev a principiilor conform cărora mesajele sunt organizate, structurate, adaptate. Aceasta se manifestă în competența discursivă (ordonarea frazelor în secvențe cu scopul de a produce ansambluri; structurarea discursului) și funcțională (procedura propriu-zisă, care implică fluența și precizia).

În încheiere: Am vrea să credem optimist că identitatea lingvistică a elevului, la fel ca identitatea culturală, poate absorbi tot ce îi oferă școala și se poate completa pe parcursul vieții, manifestându-se plenar și variat adecvat contextelor, nu doar la probele de absolvire a gimnaziului sau a liceului. *Non scholae, sed vitae discimus.*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Белая Е.Н. Теория и практика межкультурной коммуникации. Учебное пособие. М.: ФОРУМ, 2011.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987.
3. Modele de lucru cu terminologia științifică la etapa gimnazială pe ariile curriculare/O. Cosovan, T. Cartaleanu, A. Zgardan-Crudu, O. Boz. Chișinău: S. n., 2021.